

I vetem ne jete

MUHAMMET ALIJA

Reçensent dhe korrektor letrar:
Leka Ndoja

Kopertina:
Merita Spahia

ALIJA Muhamet,
I vetëm në jetë
Hyri në shtyp: 30 shtator 1995
Doli nga shtypi: 30 tetor 1995

I VETËM NË JETË

Libri autobiografik i Muhamed Alisë "I vetëm në jetë" ardhë për autorin si punim i parë, paraprihet nga dy fjalë të thjeshta të vetë atij drejtu profesionistëve të letrave. Pas një fillimi pak skematik të dy kapitujve të parë si dhe vështirësisë së përpunimit gjuhësor autori len mënjane drojën e shpallur vullnetarisht, dhe arrin të të fusë në botën e tij të pakontaminueshme nga artificat letrare: një jetë aventurore, parake, një ngulmimi paspjegueshëm për të hedhë gjithçka në letër me një forcë bukurie disi primitive, shoqnon rrëfimin.

Çiltërsia e rrëfimitarëve njihet së miri nga autorët tanë mbledhës të ngjarjeve, historive dhe rrëfenjave, siç veproi Kuteli. Por përveç Kutelit të tjerë shkrimtarë kanë qënë përvehtësues rrëfimesh autentike, faktesh, tematikash, përshkrimesh aventurore, dhurata të paçmueshme që i ngrejne mandej në art. Pikëpyetja qëndron nëse do të arrinte shkrimtari krijimin e një bote a atmosfere të besueshme për lexuesin apo jo?

Këtu sigurisht do të vendoste talenti, fantazia, përpunimi i lëndës letrare edhe në qoftë kryekreje interesante si intrigë apo rrëfim. Gjithsesi do të ishte një nga veprat e mira të aksh shkrimtari, kurrë më e mira dhe më e besueshmja. Rasti i Alisë është një mënyrë e çuditshme krijimi, ai i rrëfen vetvehtes duke rrëmue në vetkujtesën pa shtue elementë të narracionit teknik. Ai shkruan si ti vijë në një çoroditje të këndshme si përjetimet, diçka e re e prozës autobiografike. Jeta e tij është një aventurë e hatashme, një kronikë karrodike në vehte. Ajo shkrihet me jetë të tjera, me ngjarje të mëdha e krejt të ngushta nga pushtimi i vendit (Shkodrës) deri tek shtegtimi gati përallor matanë "Bjeshkëve të namura" në Vuthaj e deri thellë në Kosovë i 14 vjeçarit për gjetjen e kalit të rrëmbyer me emrin "Gjok" grabitë

nga Dobraçi i Shkodrës, vendlindja e autorit që së pari vjen në letra.

Letrarizimi apo të themi përpjekja e mundimshme e autorit drejt gjuhës administrative e ka pluhurosë sapak fjalën me ngjyresë shkodrane dhe shprehjen deri diku, mundi i autosugjestionit për të shprehë gjithshka e përgjithkënd.

Edhe faktet, sidomos ato për figurat e Perlat Rexhepit, Jordan Misjes, Vasil Shantos, Qemal Stafës, Alush Alimanit etj. ndriçojnë si asnjëherë nga afër domethanien e karaktereve dhe mënyrave të veprimtarisë së tyre nën sytë e çiltër të një rioshi, ata sy që sot shkruen këtë libër që duhet të konsiderohet shpirtëzim i një epoke të palatueshme.

Leka Ndoja

I VETËM NË JETË

Shkrimtar, poet, studjues, kritik!

Më falni që po iu futem në profesionin tuaj aq të vlefshëm që natyra jua ka dhuruar në të mirë të njerëzimit sepse unë nuk jam i këtij zanati (dhe rrjedhimisht mund të bëj edhe gabime) dhe sot po mundohem të shkruaj jetën time, peripecitë e mia të pafund nën titullin: "I vetëm në jetë".

Duke e hedhur në letër këtë jetë, shpresoj në objektivitetin tuaj në vlerësimin e librit tim.

KAPITULLI I

Rrjedh nga një shtresë e mesme fshatare. Linda më 14 Korrik 1926 në Dobraq të Shkodrës. Babai im, Ali Hajdari dhe nëna Meleqe, vdiqën në vitin 1930, brenda 24 orëve nga diçka e papërcaktuar (!). Pra, babai 45 vjeç, nëna 40 vjeçe e bashkë me ta edhe një motër 3 muajshe me emrin Nadire që vdiq edhe kjo dhe u varros në krye të tri ditëve duke na lanë katër vëllezër dhe një motër (dy fëmijë: Tahiri e Zyraja kishin vdekur). Pra, unë Muhameti që po shkruaj këto rreshta isha 4 vjeç dhe më i vogli nga vëllezërit, Jonuzi - 2 vjeç.

Jetonim në këtë fshat të bukur me 100 shtëpi me tre fise kryesore: Ademët e Hysen Alisë, Dargjinët dhe fisi i Ulqinakëve, si dhe me disa shtëpi që ishin të ardhur pak më vonë si, Podgoriçajt e të tjerë. Katundi ynë, gjysma ishte i regjistruar në qytetin e Shkodrës dhe pjesa tjetër në Komunën e Vrakës që bënte pjesë në Malsinë e Madhe. Regjimi i Zogut e kish vendosur të ndahej kështu sipas rangjeve të familjeve që kishin influencë në atë qeveri.

Dobraçi ishte i pasur në blegtori dhe në toka pjellore. Një pjesë e këtyre tokave ishin pothuaj nën ujë. Livadhe të mëdha, fusha pa fund kishte në bregun e liqenit të Shkodrës, që ishin pasuri e agallarëve dhe e bejlerëve dhe, një pjesë e tij (Dobraçit) ishte pronë e Golemit dhe

rritnin një blegtori të begatë.

Ne si familje kishim (para vdekjes së babës) dele, lopë, kuaj e që dhe toka të mjafta për të përballuar jetën. Në shtëpinë tonë mbanim një ose dy hyzmeqarë për dele ose për punë krahu. Pas vdekjes së babës e të nënës ne mbetëm jetimë, në një kohë që ishim të gjithë të vegjël. Motrën tonë prindërit e lanë të martuar me një tregtar të furrave të bukëpjekjes. Ajo ishte mjaft rehat ndërkohë që jeta jonë ishte si mos më keq, sepse më i madhi ndër ne ishte Hajdari që s'ishte më shumë se 14 vjeç.

Pas vdekjes së prindërve, në shtëpinë tonë u mblodh një komision nën drejtimin e dajave, xhaxhait, dhëndrit tonë e disa të tjerë për të vendosur që ne jetimëve të mitur të na shpërndanin, dikë te dajat, dikë te motra, e dikë te xhaxhai. Ky ishte një propozim që doli prej dhëndrit tonë, Cuf Jerës. Por u hodh poshtë, sepse xhaxhai Zenel Hajdari dhe gjyshja nënë Habibeja, që ishte ende gjallë, nuk pranuan që dera e të birit të mbyllej pas shpërndarjes së fëmijëve. Ata vendosën që jeta të vazhdonte ashtu siç ishim duke fejuar e martuar 14 vjeçarin tonë Hajdarin me një vajzë të moshës së tij, të bijën e Abdyl Tafës nga Dërguti (lagje e Shkodrës). Kështu u bë fejesa e martesë brenda pak ditëve dhe ne mbetëm siç ishim, si të thuah "një grusht fëmijësh"!

Babai kishte lënë pasuri por kishte lënë edhe borxhe, të cilat duheshin larë sepse shtëpia mbeti hapur. Nëse ne do të shpërndaheshim aty - këtu (siç ishte propozuar) pasuria s'kish nevojë të shitej sepse borxhdhënësit mund të prisnin sa t'u laheshin ato me të ardhurat që do të hiqeshin nga konsumi ynë. Por mjerisht ky propozim nuk u zbatua, si rrjedhim u shitën tokë e dele e gjithçka nga kjo familje për të likuiduar gjithë borxhet që kishte lënë im atë. Pra, vazhdoi kjo jetë e zezë nën drejtimin e vëllait tonë të madh, tashmë të martuar dhe që në krye të vitit i lindi një djalë, të cilit gjyshja jonë i vuri emrin e babës tonë - Ali, emrin e të birit që e futi në dhé në moshën 45 vjeçare. Por kunata (bashkëshortja e vëllait) me prindët e saj nuk e kishin qejf këtë emër, ndoshta dëshironin një emër të kohës ose më mirë me thënë nuk u pëlqente dhe për këtë, deri në moshën 15 vjeç e thirën me emrin Cubi.

Dita ditës kjo familje shkonte drejt greminës ekonomike, sepse tim vëlla natyra e kishte larguar nga puna dhe s'kishte asnjë lloj dëshire për të punuar, e për të mbajtur së paku familjen e tij. Duke parë këtë ramje dhe duke u shitë një pasuri e madhe vendosën (dhe një Zot e di se kush) dhe sollën në shtëpinë tonë, për të banuar me ne, edhe dy të tjerë. Vjehrrin dhe vjehrrën e vëllait tim. Pra u shtua numri i parazitëve dhe

si rrjedhojë rrënimi shkonte më tej. Duke parë këtë rënim të dhëndrit të tij dhe të të bijës, Abdyl Tafa megjithse ishte në moshë të madhe. "plak i mbetur", vendosi të blejë një kalë me ato pak para që kishte marrë nga shitja e shtëpisë së tij për të jetuar me ne. Ai filloi një tregëti. Një herë në javë shiste djathë e bulmete të tjera në fushën e pazarit. Unë do t'i shërbeja Abdyl agës, ashtu si i thirrim ne, për t'i ngarë kalin ose për t'ia mirëmbajtur. Në këtë kohë isha 6 - 7 vjeç, i zhveshur dhe i zbatuar si mos më keq, në dimër e verë. Vazhdova këtë punë për afro një vit. Më pas Abdyl aga shet kalin, ngaqë s'mund ta zotëronte dot për shkak të pleqërisë dhe bleu një gomar, të cilit mund t'i hypte më kollaj.

Pra, në të dy mjeshtritë e Abdyl agës unë isha një shërbëtor i vogël, ose më mirë të them një skllav në dispozicionin e vëllait tonë Hajdar. Shpesh, të moshuar dhe ata që e kishin njohur babain tim, atë njeri të nderuar, më tallnin; si i biri i Ali Hajdarit bëhej shërbëtor i Abdyl Tafës.

Revoltohesha shpesh po s'kisha çfarë të bëja. Isha i detyruar t'ia ngisja e t'ia mbaja atë gomar të shkretë dhe t'i bindesha urdhërave të tij. Por, revolta ime dhe ironitë e të tjerëve më nxitën dhe më dhanë kurajo (më mirë guxim) dhe çbëra? Mblodha një grusht miza kali dhe ia hodha gomarit në mes të dy këmbëve të prapme. Gomari u tërbua se nuk i duron dot mizat e kalit dhe në tërbim e sipër futi kokën nën dy këmbët e tij të para dhe me këmbët e prapme duke gjuajtur shkelma me shpejtësi e hodhi Abdyl agën pranë një kanali të thellë në krye të Dobraçit. Abdyl aga vritet e coptohet si mos më keq dhe për disa kohë e kapin lloj - lloj sëmundjesh nga kjo që pësoi.

Kështu shpëtova nga kjo fatkeqësi që më kishte rënë në pjesë duke qënë shërbëtor i Abdyl agës dhe i parazitëve të tjerë që tashmë do t'i kisha mbi shpatullat e mia. Pas asaj dite parazitët e shumtë (që ishin gjithë ato frymë sepse tashmë vëllai ishte bërë edhe me fëmijë të tjerë), pritnin nga krahët e mij të dobët. Më duhej të prisnja dru në pyllin e Dobraçit që ishte pronë e jona. Ai pyll pothuaj gjithnjë ishte i mbytur në ujë e duhej të gjeja edhe lundër që të nxirrja drutë prej tij dhe për t'i sjellë më pas në shtëpi me gomar ose me ndonjë qerre që lypja në fisin tonë. Pasi i sillja në shtëpi, duhej t'i shkurtoja e t'i çoja deri në vatër për të marrë flakë e për të nxehur gjithë parazitët e asaj shtëpie.

Babai ynë në akshihane (kuzhinë) kishte ndërtuar dy furra: një për fërliqe e bakllava dhe tjetrën për të pjekur bukët e misrit e grurit. Për çudi, këto furra pas vdekjes së tij e të nënës nuk u ndezën më, as për të pjekur së paku bukën e shtëpisë. Ime kumatë dhe nëna e saj e gatuanin bukën me ujë të valuar, pasi kështu gatuhej buka e misrit.

Tepsia bashkë me brumin peshonin rreth 14 deri 15 kg. Këtë tepsi ma vendosnin në kokë dy veta për ta çuar me e pjekë në qytetin e Shkodrën. Që nga shtëpia jonë deri tek bukëpjekësi në lagjen Rus ishte të paktën treçerek ore rrugë. O Zot! - thosha me vehte. Çuditesha edhe vetë se si e mbante trupi im atë peshë mbi kokë, e cila më kishte shtypur jo vetëm kokën por edhe gjithë trupin. E përveç peshës duhet të duroja edhe nxehtësinë e ujit të valuar që më përvëlonte kokën. Këmbët më dridheshin e detyroheshja t'u lutesha të rriturve në rrugë (të njohur ose jo):

- Më ndihmoni ju lutem sa t'a ul pak tepsinë!

- Po more i shkretë! - më thoshin - çfarë dënimi të paskan dhënë ata njerëz që ke në shtëpi!

- Çfarë të bëj? - iu thoja disave - Jam i detyruar ti kryej këto detyra sepse jam në mëshirën e Zotit. Nënë e babën nuk i kam. Shumë herë kur jam ngushtë i kërkoj e u thëras të më vijnë në ndihmë por as njeri e as tjetri nuk më përgjigjen.

Kështu që iu lutesha përsëri rrugëtarëve të tjerë të më ndihmonin sa për ta vënë atë tepsi të madhe mbi kokë. "Mos e hangshin këtë bukë që presin prej teje e për t'ua çuar tek goja". Qaja e revoltohesha por kjo nuk sillte asnjherë asnjë dobi. Pasi piqej, buka ishte më e lehtë dhe pesha për mua më e vogël. Uria, që shumë herë ma këpuste barkun, më jepte kurajo për të qënë më i fortë ta sillnja bukën në shtëpi e për ta ngrënë bashkë me ata njerëz që tani e prisnin gjithshka prej meje.

Pa mbaruar mirë buka, të cilën shpesh detyroheshja t'a merja në dorë, më kërkonin t'u mbushja ujë të freskët në pus, që në më të shumtën e rasteve ishin 30 deri 35 metra të thellë. Kryesisht mbushja në pusin tonë, në oborri i shtëpisë, pasi ishte më afër dhe ishte i leverdisshëm për mua, por im vëlla, e për çudi edhe vjehra e tij, nuk e pëlqenin këtë ujë. Ata donin ujë nga një pus, që kishte nam për ujë të ftohtë e të lehtë, pusi i Muçalisë. Ma derdhnin ujin e mbushur dhe, duke më gjuajtur herë pas here me shqelma e shuplaka, më detyronin t'u sillja ujë nga ai pus.

Duke u ritur dhe duke m'u shtuar mundimet për të mbajtur parazitët e shumtë që pritinin si zogjtë dhe që s'kishin të ngopur asnjherë. Nuk isha më shumë se 10 vjeç. Shkoja të gjuaja me llastik për të vrrarë lloj-llojshpendësh të vegjël. Isha bërë si egërsirë e pa i vrrarë nuk i lija. Llastiku, ishte bërë për mua një armë e fuqishme me të cilin kisha vrrarë edhe rosa, pata e lepuj. Kisha përgatitur një sasi leqesh me qime kali për të zënë shpendë, fuzhnjë për peshq e shumë mjete të tjera. Pra, shtëpisë i

kisha siguruar për çdo ditë mish të freskët. Gatuhej herë supë me buqrin e tyre e herë gjellë të tjera që sajnin nënë e bijë në këtë shtëpi.

Siç dihet, Shkodra ishte një vend bollëku në të gjitha hallkat, por, për t'i shfrytëzuar këto duhej punë në familje e sidomos në familjen tonë ku nuk punonte kurrkush veç meje sepse im vëlla, i cili kishte krijuar një familje jo të vogël, nuk dinte absolutisht të merej me punë ose të kishte dëshirë për të. Ai ishte me të vërtetë njeri i veçantë. Vjehri i tij, pasi u vendos në shtëpinë tonë, përveç rraqeve (hekur e teneqe) të gjitha pa vlerë, kishte sjellë edhe një zgjua primitiv bletësh. Ky zgjua u shtua shumë, bile dua të them se atje ku nuk ka mbarllëk robi e imani, pati mbarllëk bleta. Pra duhej t'i ecte diçkaje. U bënë kështu disa zgjoje primitive pasi nuk e njihnim atë zanat. Im vëlla, Hajdari dilte nga ora 9 e mëngjezit e shtrihej sa gjatë e gjërë përpara bletëve duke i parë e duke i studjuar mashkullin e femrën deri tek mbretëresha, shkruante disa lloj filozofish të kuranit e të dervishizmit, ku kishte qejf të futej. Pra, kjo ishte puna e tij e asgjë më tepër deri sa errej. Çdo vit, kur mbetej ngushtë, shiste nga një copë tokë të familjes sonë, të cilën na e kishte lënë babai. Këto para ishin në valutë: napolona flori. Tokat kushtonin shumë sepse në atë kohë preferoheshin dhe sidomos tokat e Dobraçit. Si i shiste e si kryheshin noteritë, kjo ishte vetëm puna e tij! Jetimi (siç dihet) nuk shet dhe s'ka të drejtë shitjeje ligjore për tokat që i kanë lënë prindërit. Por, im vëlla i shiste për t'i përdorur këto para për nevojat e familjes së tij, sepse tashmë s'kishte vetëm gruan por edhe dy fëmijët, Aliun dhe Agimin që më pas iu shtua edhe Faria. Përveç këtyre kishte në ngarkim edhe vjehrrin me vjehrrën si dhe ne dy vëllezërit, mua dhe Jonuzin e vogël.

Ne kishim edhe një vëlla tjetër, Dylin. Ai ishte tetë vjeç më i madh se unë dhe më i vogël se Hajdari dhe nuk bënte pjesë në këtë familje, pasi dhëndëri jonë Cuf Jera, që kish për grua motrën time Aishen, e kish marë, qysh me vdekjen e prindërve, në dyqanin e bukës si shegert, ose si çirak ose për ta rritur e për t'u kujdesur për të. Siç më kanë thënë, ai, nuk e mbante vëllanë tim në shtëpi, por në dyqan ku piqnin lloj - lloj bukësh të asaj kohe. Flinte e ngrihej aty bashkë me shegertët e tjerë. Cufi, e lante dhe e vishte shumë më mirë se sa ne që jetonim në shtëpinë tonë. Kur vinte në shtëpi, megjithse rrallë (1 deri 2 herë në muaj edhe më rrallë), mua dhe Jonuzin na merte malli shumë për të. I afriheshim sikur t'ishte për ne ndonjë prind, por për çudi ishte një tip shumë i ftohët dhe me mua tregohej edhe më i keq, më grindavec. Kishte një lloj ambicjeje të madhe për të m'i marë mjetet e mia të gjetisë. Por edhe unë nuk bija më poshtë.

Në një rast, kur erdhi të flinte në shtëpinë tonë, që s'mbahej mënda ta kish bërë ndonjë herë, erdhi me një biçikletë të re e mjaft të bukur. Nga e kish marë nuk e di sepse nuk dija asgjë për furrën e shokët me të cilët punonte. Rallë kisha parë biçikleta, kështu që më kishte hyrë një lloj qejfi se si i hypej e se si grahej se, për ta mësuar as që më shkonte ndër mend, ngaqë e kujtoja shumë të vështirë këtë lloj mjete që ishte aq i dëshiruar për mua. Nata ishte e bukur dhe me hënë, sipas mendimit tim qershor - korrik, sepse ishte nxehtë dhe ngaqë gjuaja me leqe (kjo lloj gjuetie bëhet më shumë natën), isha mësuar e kalitur dhe s'kisha frikë prej atij apo këtij që na tregonte gjyshja jonë darkave (përralla me ujë e shejtanë). Atë natë, duke mos iu trëmbur malukatëve të trilluar, në kohën kur Dulin e kishte zënë gjumi, atë e zinte një lloj i veçantë gjumi: gjumi i furrtarëve që ishte më i rëndi, mora biçikletën e shkova në një livadh të bukur, në Begesh, që e kishim prapa shtëpisë. Këtë livadh e kishin dajat tanë. Gjyshi i mëmës time ua kishte dhënë trashëgim me fjalë për pas vdekjes, e cila i erdhi në moshën 125 vjeç. Për fat të keq, nëna ime vdiq para tij e megjithse gjyshi e la këtë amanet (t'i dhurohet fëmijëve të mbesës sime), dajogjyshi i madh, babai i nënës dhe të gjithë vëllezërit e saj e hodhën poshtë atë dhe kjo tokë nuk na u dha.

Pra, në këtë tokë që ishte një livadh me bar si një fushë futbollit, lodrova gjithë natën dhe biçikletën e mësova për bukuri. O Zot sa herë u rëzova, sa herë hyra me kokë nëpër gardhe që ishin të mbushura me ferra. S'më mbeti vend në trup pa u gërvishur. Gjunjët e mij u bënë gjak, u vranë e u coptuan por gëzimi që mësova biçikletën i mbulonte të gjitha plagët që kisha marë gjatë natës.

Pa dalë drita u futa në shtëpi, por bëra një gabim. S'e di, a prej lodhjes apo nga dhimbjet e trupit, kisha haruar të pastroja biçikletën që e kisha bërë baltë e copë. Hyra në dyshek, u mbulova kokë e këmbë dhe më zuri gjumi. Në mëngjes, Dyli, kur po përgatitej për të shkuar në furrë, e pa biçikletën të katandisur mos më keq. U krijua një potere e madhe midis tij e Hajdarit.

- Kush e bëri biçikletën kështu? Ti Hajdar? - i thoshte Dyli.

Unë e digjoja nën jorgan i mbuluar kokë e këmbë dhe i mbytur në djersë.

- Jo, nuk e kam marë e as kam hipur në të - përgjigjej Hajdari.

"O Zot - thoja me vehte - ky faj po i ngarkohet Hajdarit". Doja ta shfajësoja por s'ma mbante sepse grushtat e shqelmat, të cilave nuk i shpëtova, ishin më të fuqishëm se ndërgegja ime. Duli, siç e kishte zakon, donte të më ngarkonte një faj edhe kur s'e kisha e jo më tashmë